

07
08
2016
286/287

EDUKACJA I DIALOG

PATRONUJEMY PROJEKTOM:

edu
SCIENCE

CZASOPISMO LIDERÓW EDUKACJI

JĘZYK
RELACJE
LITERATURA

Grzegorz Cwiertniewicz

STANDARDY KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI JĘZYKA POLSKIEGO

ZAŁOŻENIA DEKLARACJI BOŁOŃSKIEJ

19 czerwca 1999 roku ministrowie edukacji dwudziestu dziewięciu krajów podpisali *Deklarację Bolońską*, czyli dokument zawierający opis działań mający na celu doprowadzić do zbliżenia systemów szkolnictwa wyższego krajów europejskich. Wraz z przyjęciem dokumentu, rozpoczął się Proces Boloński. Głównym celem *Deklaracji Bolońskiej* było stworzenie do 2010 roku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Realizacja programu miała się dokonywać poprzez wprowadzenie systemu przejrzystych i porównywalnych stopni poprzez wdrożenie suplementu do dyplomu; przyjęcie systemu kształcenia opartego na dwóch/trzech poziomach kształcenia; powszechne stosowanie systemu punktów kredytowych (tj. ECTS- European Credit Transfer System); promocję mobilności studentów, nauczycieli akademickich, naukowców oraz personelu administracyjnego; promocję współpracy europejskiej w zakresie zwiększenia poziomu jakości szkolnictwa wyższego; promocję europejskiego wymiaru szkolnictwa wyższego, szczególnie w zakresie rozwoju zawodowego, mobilności oraz zintegrowanych programów nauczania, szkolenia i badań.¹

Polska, włączając się do realizacji Procesu Bolońskiego, podjęła działania zmierzające do powszechnego stosowania suplementu do dyplomu, rozwinęła trójstopniowy system studiów i system punktów kredytowych ECTS. Powołano Państwową Komisję Akredytacyjną, a także zaczęto promować mobilność (np. w ramach programu Sokrates/Erasmus, Erasmus Mundus lub dwustronnych umów międzynarodowych). Ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym* (obowiązująca w Polsce) w pełni uwzględnia zalecenia Procesu Bolońskiego.² W dziale *Ustawy* poświęconym or-

1 Por.: <http://www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/sprawy-miedzynarodowe/proces-bolonski/> [dostęp: 29.10.2014]

2 Ibidem.

ganizacji studiów zapisano, że: „studia w uczelni są prowadzone jako studia pierwszego, drugiego stopnia lub jako jednolite studia magisterskie”.³ Nauczyciele zdobywają uprawnienia do wykonywania zawodu z chwilą ukończenia określonych studiów, pod warunkiem, że uczęszczali na zajęcia z zakresu specjalności nauczycielskiej. Szczegółowe kwalifikacje wymagane od nauczycieli określa *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 roku w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli*.

W latach powojennych orędownikiem umożliwienia zdobycia studentom polonistyki przygotowania pedagogicznego był Zenon Klemensiewicz. Przed objęciem posady profesora uniwersyteckiego, pracował jako nauczyciel gimnazjalny. Zmagał się osobiście z losem młodego polonisty. Upominał się, aby początkującym nauczycielom wyjść naprzeciw już na etapie studiów wyższych. Jego starania okazały się skuteczne.⁴

■ Kto może być nauczycielem języka polskiego?

Dla Jadwigi Kowalikowej „nauczyciel języka polskiego to pedagog, znający się przede wszystkim na nauczaniu i wychowaniu, który ma specjalne przygotowanie, by prowadzić przedmiot o nazwie *język polski*. Formalnie, co potwierdza dyplom ukończenia studiów oraz faktycznie dzięki swej rzeczywistej kompetencji”.⁵ Istnieje zatem konieczność rozróżnienia polonisty nauczyciela od nauczyciela polonisty. Kowalikowa uważa, że stawanie się nauczycielem przebiega dwufazowo. Pierwsza faza obejmuje okres studiów. Wówczas student uczestniczy we wszystkich zajęciach, kształtujących jego kompetencje jako przyszłego specjalisty. Faza ta kończy się wraz ze złożeniem egzaminów końcowych i otrzymaniem dyplomu: magisterskiego lub licencjackiego. Przygotowanie adepta do zawodu nauczycielskiego odbywa się w zakresie polonistycznym oraz metodycznym. Pierwszy obejmuje przedmioty literaturoznawcze i językoznawcze, drugi natomiast dydaktykę języka i literatury, pedagogikę, psychologię i inne uwzględnione w standardach przedmioty, mające na celu wspomaganie (emisja głosu, edukacja medialna, literatura dla dzieci i młodzieży czy kultura języka). Druga faza rozpoczyna się z chwilą, gdy absolwent polonistyki rozpoczyna pracę w szkole. Związana jest z wieloma etapami samorealizacji i przebiega w sposób zindywidualizowany.⁶

■ O standardach kształcenia nauczycieli języka polskiego

Standardy kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów określone zostały w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 roku w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków*. W myśl wskazanego aktu prawnego uczelnia zobligowana jest do zapewnienia wysokiej jakości kształcenia. Zobowiązuje się ją tym samym do utworzenia wewnętrznego systemu zapewnienia jakości.⁷ Załącznik nr 30. do powyższego rozporządzenia stanowi o standardach kształcenia dla kierunku *filologia polska*. Warto skoncentrować się na ujętych w nim oczekiwaniach, gdyż zawiera wytyczne do planów studiów i programów nauczania. Stanowią podstawę do kształcenia – również kandydatów do zawodu nauczycielskiego.

W dokumencie tym przedstawiono oddzielnie wymagania dla studentów studiów pierwszego i drugiego stopnia. W wymaganiu ogólnym zapisano, że studia pierwszego stopnia trwają nie krócej niż sześć semestrów, a liczba godzin zajęć nie powinna być mniejsza niż 1800. Zakłada się, że absolwent studiów w zakresie filologii polskiej będzie: posiadał ogólne wykształcenie humanistyczne, a także podstawową wiedzę z nauki o języku i o literaturze, rozumiał i umiał analizować zjawiska i procesy literackie, językowe i kulturowe przeszłości i współczesności, znał język obcy na poziomie biegłości B2 Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego Rady Europy oraz umiał posługiwać się językiem specjalistycznym z zakresu literaturoznawstwa i językoznawstwa, potrafił samodzielnie gromadzić i przetwarzać informacje, poszerzać swoją wiedzę oraz rozwiązywać problemy zawodowe.⁸ W dokumencie określono również ramowe treści kształcenia oraz minimalną liczbę godzin zajęć zorganizowanych dla kierunku „filologia polska” w ramach studiów pierwszego stopnia. Na realizację zajęć z grupy treści podstawowych (język łaciński z elementami kultury antycznej, wiedzę o kulturze, nauki pomocnicze filologii polskiej, historię Polski, historię filozofii) przewidziano 180 godzin, natomiast na przedmioty z grupy treści kierunkowych (historię literatury polskiej, teorię literatury, językoznawstwo historyczne i współczesne) – 420 godzin.

W omawianym rozporządzeniu sformułowano także treści kształcenia oraz efekty kształcenia, a więc wskazano umiejętności, które student powinien nabyć w toku studiów pierwszego stopnia. Wyróżniono grupę treści pod-

3 Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz. U. nr 164, poz. 1365, z późn. zm.

4 Inicjatywę Z. Klemensiewicza omówiła J. Kowalikowa w książce: *Narodziny nauczyciela polonisty*. Jego działalność natomiast trafnie obrazuje tom: *W służbie nauce i szkole*.

5 J. Kowalikowa, *Narodziny nauczyciela polonisty*, Kraków 2006, s. 32.

6 Ibidem, s. 14-15.

7 Por.: *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 roku w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki*, Dz. U., nr 164, poz. 1166.

8 Ibidem.

stawowych i grupę treści kierunkowych. Kształcenie w zakresie języka łacińskiego z elementami kultury antycznej obejmuje podstawowe **zasady gramatyczne i słownictwo łacińskie, elementy wiedzy o kulturze antycznej i jej recepcji w kulturze polskiej. Wśród umiejętności i kompetencji znajdują się: tłumaczenie i rozumienie łacińskich sentencji i terminologii naukowej; rozpoznawanie znaczeń i funkcji odwołań do kultury antycznej w kulturze polskiej. Kształcenie w zakresie wiedzy o kulturze skoncentrowane jest na następujących zagadnieniach: tradycja i współczesność kultury europejskiej, elementy antropologii kultury, problemy kultury popularnej, rola przekazów wizualnych i audialnych w dawnej i nowej kulturze, pluralizm kulturowy; kultura alternatywna, związki różnych kultur i sztuk. Uczestnicy zajęć zostają wyposażeni w umiejętność interpretowania zjawisk kultury europejskiej w ujęciu historycznym i współczesnym, rozumienia miejsca i perspektyw rozwoju kultury europejskiej we współczesnym świecie, interpretowania zjawisk rozwijającej się kultury masowej, dostrzegania związków kultury wysokiej i popularnej, funkcjonowania w mediach.**

Kształcenie w zakresie nauk pomocniczych filologii polskiej skupia takie treści, jak: dokument i jego typologia, bibliografia literaturoznawcza i językoznawcza, opis bibliograficzny, morfologia książki, zasady przygotowywania prac pisemnych, korzystanie z zasobów baz danych i sieci internetowej. Efekty kształcenia są następujące: gromadzenie informacji bibliograficznych, sporządzanie opisu bibliograficznego i bibliografii załącznikowej, posługiwanie się kompendiami i słownikami, pozyskiwanie i selekcji informacji z zasobów sieci internetowej i baz danych. Kształcenie w zakresie historii Polski obejmuje: dzieje polityczne, przemiany gospodarcze, społeczne i kulturowe na ziemiach polskich od czasów prehistorycznych po współczesność, historię państwa polskiego i jego mieszkańców na tle dziejów Europy i świata. Student uczestniczący w zajęciach powinien rozumieć dzieje gospodarczo-społeczne, ustrojowe i kulturalne Polski oraz ich przyczyny oraz proces dziejowy i jego wpływ na ewolucję życia kulturalnego. Historia filozofii dostarcza zaś wiedzę z zakresu podstawowych pojęć z historii myśli filozoficznej, miejsca filozofii w kulturze, ogólnego zarysu rozwoju filozofii europejskiej, wybranych zagadnień z historii filozofii od epoki starożytnej do współczesności. Absolwent jest przygotowany do czytania i interpretacji tekstu filozoficznego, a także do samodzielnych studiów w zakresie historii myśli filozoficznej.

Grupa treści kierunkowych obejmuje kształcenie w zakresie historii i historii literatury oraz językoznawstwa historycznego i współczesnego. Poszczególnym obszarom przypisano konkretne efekty kształcenia.

Student zobowiązany jest ponadto do odbycia praktyk trwających nie krócej niż cztery tygodnie. Absolwent, który osiągnie powyższe efekty, będzie przygotowany do pracy w szkolnictwie – po ukończeniu specjalności nauczycielskiej (zgodnie ze standardami kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela), w placówkach oświatowych, kulturalnych i samorządu lokalnego oraz w wydawnictwach, czasopismach i mediach elektronicznych, a także do podjęcia studiów drugiego stopnia.⁹

Studia drugiego stopnia trwają nie krócej niż cztery semestry. Liczba godzin zajęć nie powinna być mniejsza niż 800. Po ich ukończeniu absolwent będzie posiadał wszechstronne wykształcenie humanistyczne i gruntowną wiedzę z zakresu filologii polskiej pozwalające rozumieć i badać zjawiska i procesy literackie, językowe i kulturowe przeszłości i współczesności oraz wiedzę i umiejętności pozwalające na samodzielne rozwiązywanie problemów zawodowych.

Rozporządzenie, podobnie jak w przypadku studiów pierwszego stopnia, określa treści kształcenia oraz minimalną liczbę godzin zorganizowanych dla kierunku filologia polska realizowanych na studiach drugiego stopnia. Na zajęcia z grupy treści podstawowych (teoria kultury) przeznaczono 30 godzin, z grupy treści kierunkowych (literaturoznawstwo, językoznawstwo, metodologia badań literackich i językowych) - 210 godzin. Obok treści kształcenia, sprecyzowano efekty kształcenia.

Absolwent studiów drugiego stopnia będzie przygotowany do pracy w szkolnictwie – po ukończeniu specjalności nauczycielskiej (zgodnie ze standardami kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela) - w placówkach oświatowych, kulturalnych i samorządu lokalnego, w wydawnictwach, w czasopismach oraz w mediach elektronicznych. Zdobyte umiejętności i wiedza pozwolą absolwentowi pełnić rolę animatora badań literaturoznawczych i językoznawczych oraz popularyzacji tradycji i dziedzictwa kulturowego. Umożliwiają mu również podjęcie studiów trzeciego stopnia (doktoranckich).¹⁰

Wiedzę merytoryczną przyszły filolog nabywa poprzez udział w zajęciach określonych dla grupy przedmiotów podstawowych i grupę przedmiotów kierunkowych, podczas których realizowane są treści kształcenia. Ponadto zostaje wyposażony w umiejętności, które będzie wykorzystywał w pracy zawodowej, jak wspomniano, w różnych placówkach. Uprawnienia do wykonywania zawodu nauczyciela absolwent uzyskuje tylko wówczas, gdy realizował program kształcenia przewidziany dla studentów specjalności nauczycielskiej. Musi on jednak pamiętać,

9 Ibidem.

10 Ibidem.

że „[...] polonista, który decyduje się na pracę pedagogiczną, jednocześnie godzi się na konieczność nie tylko podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych, ale i własnego rozwoju intelektualnego”.¹¹

Standardy kształcenia przyszłych pedagogów określa *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*. W oparciu o nowe założenia, kształcą się studenci, którzy podjęli studia w roku akademickim 2012/2013. Podczas dokonywania analizy zapisów w *Rozporządzeniu*, koncentrowałem się na przygotowaniu kandydata do zawodu nauczycielskiego tylko w zakresie jednego przedmiotu i tylko w ramach studiów stacjonarnych pierwszego i drugiego stopnia.

Studia pierwszego stopnia przygotowują wyłącznie do wykonywania zawodu nauczyciela w szkołach podstawowych, a studia drugiego stopnia i jednolitych studiach magisterskich – do pracy we wszystkich typach szkół i rodzajach placówek. Uczelnie prowadzą kształcenie w ramach modułów. Przygotowanie do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć) obejmuje obowiązkowe trzy moduły: 1. merytoryczny do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć); 2. psychologiczno-pedagogiczny; 3. dydaktyczny.¹² Dokument zawiera również zakres poszczególnych modułów kształcenia.

Modułom przypisano cele oraz treści kształcenia. Moduł pierwszy obejmuje przygotowanie w zakresie merytorycznym do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć) w szkole podstawowej (II etap edukacyjny), gimnazjum, szkole ponadgimnazjalnej i do kształcenia w zawodzie (III i IV etap edukacyjny), w zakresie przedmiotu (rodzaju zajęć). Przygotowanie jest realizowane zgodnie z opisem efektów kształcenia dla kierunku studiów właściwego dla przedmiotu (rodzaju zajęć). Koncentruje się na działach dyscyplin naukowych, do których należy przedmiot (rodzaj zajęć), w zakresie umożliwiającym przygotowanie merytoryczne do realizacji szczegółowych wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego lub w podstawie programowej kształcenia w zawodzie, odpowiednio dla danego przedmiotu (rodzaju zajęć). Treści nauczania określa program kształcenia dla kierunku studiów.¹³

Poprzez udział w zajęciach przewidzianych dla modułu drugiego, student nabeździe wiedzę i umiejętności z zakresu psychologii i pedagogiki. Celem praktyki jest natomiast gromadzenie doświadczeń związanych z pracą opiekuńczo-wychowawczą z uczniami, zarządzaniem grupą i diagnozowaniem indywidualnych potrzeb uczniów oraz konfrontowanie nabywanej wiedzy psychologiczno-pedagogicznej z rzeczywistością pedagogiczną w działaniu praktycznym. Praktyka musi odbywać się równolegle z realizacją komponentu drugiego omawianego modułu, w zależności od etapu edukacyjnego, którego dotyczy kształcenie osoby przygotowującej się do wykonywania zawodu nauczyciela, w szkole lub placówce organizującej kształcenie na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych.¹⁴ Program modułu drugiego obejmuje następujące zagadnienia: podstawowe pojęcia psychologii, rozwój fizyczny i psychiczny, teorie i struktura osobowości, poznanie i spostrzeganie społeczne, psychologiczne koncepcje człowieka a interpretacja zachowań ucznia i sytuacji w szkole, wychowanie a rozwój, szkoła jako instytucja wychowawcza, zawód nauczyciela, komunikacja i kultura języka, poznawanie uczniów, pojęcie normy i patologii, profilaktyka w szkole, sylwetka rozwojowa dziecka, formy i aktywności dziecka, progi edukacyjne, praca opiekuńczo-wychowawcza, dysharmonie i zaburzenia rozwojowe u dzieci, bezpieczeństwo dzieci, współpraca szkoły ze środowiskiem i nauczyciela z rodzicami, sylwetka rozwojowa ucznia w okresie adolescencji i wczesnej dorosłości, formy aktywności młodzieży, kontakty społeczne ucznia, poradnictwo edukacyjno-zawodowe, zaburzenia funkcjonowania w okresie dorastania. Doświadczenie zdobywane podczas obowiązkowych praktyk powinno kształtować kompetencje opiekuńczo-wychowawcze. Student zapoznaje się ze specyfiką szkoły: z realizowanymi przez placówkę zadaniami opiekuńczo-wychowawczymi, sposobami funkcjonowania, organizacją pracy pracowników i uczestników procesów pedagogicznych, a także prowadzoną dokumentacją. Praktykant przede wszystkim obserwuje, współdziała z opiekunem praktyk, pełni rolę opiekuna-wychowawcy, analizuje i interpretuje zaobserwowane albo doświadczalne sytuacje i zdarzenia pedagogiczne.¹⁵

Przygotowanie w zakresie dydaktyki, a więc program modułu trzeciego, zakłada konieczność opanowania podstawowej wiedzy i umiejętności z zakresu dydaktyki ogólnej. Celem praktyki jest natomiast gromadzenie doświadczeń związanych z pracą dydaktyczno-wychowawczą nauczyciela, a także konfrontowanie nabytej wiedzy z zakresu dydaktyki szczegółowej z rzeczywistością pedagogiczną w działaniu praktycznym. Praktyka powinna odbywać się równolegle z realizacją komponentu drugiego omawianego modułu, w zależności od etapu edukacyjnego

11 A. Janus- Sitarz, *Niezgoda na bylejąkość, czyli jak rodzi się dobry nauczyciel*, [w:] J. Kowalikowa, *Narodziny nauczyciela polonisty*, Kraków 2006, s. 7.

12 Por.: *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*, Dz. U. nr 1., poz. 131.

13 Ibidem.

14 Ibidem.

15 Ibidem.

go, którego dotyczy kształcenie osoby przygotowującej się do wykonywania zawodu nauczyciela.

Treści kształcenia oscylują wokół następujących zagadnień: przedmiot, podmiotowość i pełnomocność ucznia, rola nauczyciela, współpraca nauczyciela z rodzicami uczniów, pracownikami szkoły i środowiskiem, lekcja, metody i zasady nauczania, formy pracy, projektowanie środowiska materialnego lekcji, kontrola i ocena efektów pracy uczniów, odkrywanie i rozwijanie predyspozycji uczniów, dostosowywanie działań pedagogicznych, trudności w uczeniu się, sytuacje wychowawcze w toku nauczania przedmiotowego, efektywność nauczania.

Praktyka studenta polega na zapoznawaniu się ze specyfiką pracy szkoły, obserwowaniu, współdziałaniu z opiekunem praktyk, pełnieniu roli nauczyciela, analizie i interpretacji zaobserwowanych albo doświadczalnych sytuacji i zdarzeń pedagogicznych. Ażeby praktyki spełniły swoją rolę, studentowi należy zapewnić poniższe formy aktywności: wizyty w szkołach, obserwowanie zajęć, asystowanie nauczycielowi prowadzącemu zajęcia, samodzielne prowadzenie zajęć, planowanie i omawianie zajęć prowadzonych przez siebie i innych. Za organizację praktyk odpowiedzialne są uczelnie przygotowujące kandydatów do zawodu nauczycielskiego.¹⁶

Po zakończeniu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, również języka polskiego, absolwent powinien posiadać: wiedzę psychologiczną i pedagogiczną pozwalającą na rozumienie procesów rozwoju, socjalizacji, wychowania i nauczania - uczenia się, wiedzę z zakresu dydaktyki i szczegółowej metodyki działalności pedagogicznej, popartą doświadczeniem w jej praktycznym wykorzystywaniu, umiejętności i kompetencje niezbędne do kompleksowej realizacji dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych zadań szkoły, w tym do samodzielnego przygotowania i dostosowania programu nauczania do potrzeb i możliwości uczniów, umiejętność uczenia się i doskonalenia własnego warsztatu pedagogicznego z wykorzystaniem nowoczesnych środków i metod pozyskiwania, organizowania i przetwarzania informacji i materiałów, umiejętność komunikowania się przy użyciu różnych technik, zarówno z osobami będącymi podmiotami działalności pedagogicznej, jak i z innymi osobami współdziałającymi w procesie dydaktyczno-wychowawczym oraz specjalistami wspierającymi ten proces, wrażliwość etyczną, empatię, otwartość, refleksyjność oraz postawę prospołeczną i poczucie odpowiedzialności. Program kształcenia ma przygotować kandydata do realizowania zadań zawodowych (dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych) wynikających z roli nauczyciela.¹⁷

Od „[...] przygotowania specjalistycznego, na które składa się wiedza zarówno kierunkowa jak i metodyczna uzyskana podczas studiów, zależy poziom, z jakiego wystartuje młody polonista do swojego zawodowego życia. Im będzie wyższa jego kompetencja wyjściowa, tym większa szansa na odnoszenie codziennych sukcesów oraz osiągnięcie mistrzostwa”.¹⁸

Wyniki Najwyższej Izby Kontroli

We wrześniu 2012 roku Najwyższa Izba Kontroli ogłosiła informację o wynikach kontroli planowej pn. *Organizacja i finansowanie kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli*, której celem była „ocena organizacji i efektów kształcenia oraz doskonalenia zawodowego nauczycieli, a także prawidłowości wykorzystania środków publicznych na powyższe zadania”.¹⁹ Sugestię przeprowadzenia kontroli przekazała do Najwyższej Izby Kontroli Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Kontrolą objęto lata szkolne 2009/2010 oraz 2010/2011.²⁰ Instytucja kontrolująca oceniła negatywnie realizację zadań w zakresie kształcenia w szkołach wyższych na kierunkach ze specjalnością nauczycielską. Organizację kształcenia nauczycieli skontrolowano w siedmiu szkołach wyższych prowadzących studia w formie stacjonarnej, niestacjonarnej oraz podyplomowej. W trzynastu przypadkach studia podyplomowe przygotowujące do zawodu nauczyciela zorganizowano zgodnie z obowiązującymi standardami kształcenia nauczycieli. W pięciu skontrolowanych uczelniach (71%) nie przestrzegano przepisów *Ustawy z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym, Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 roku w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki oraz określa Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*.²¹ Pracownicy Najwyższej Izby Kontroli dostrzegli, że: „[...] nie zachowano wymogu przygotowania do nauczania dwóch przedmiotów na studiach pierwszego stopnia w specjalizacji nauczycielskiej, wynikającego z art. 8 ust. 5 ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym*, na kierunkach **filologia polska**, **edukacja artystyczna** w zakresie sztuk plastycznych i **edukacja artystyczna** w zakresie sztuki mu-

18 J. Kowalikowa, *op. cit.*, s. 15-16.

19 Najwyższa Izba Kontroli (NIK), 2012, *Informacja o wynikach kontroli organizacji i finansowania kształcenia i doskonalenia nauczycieli*, <http://www.nik.gov.pl/plik/id,4294,vp,5468.pdf>, [dostęp: 29.10.2014].

20 Ibidem.

21 Ibidem.

16 Ibidem.

17 Ibidem.

zycznej”.²² Dwie szkoły wyższe zaniżyły liczbę godzin zajęć w grupie przedmiotów podstawowych i kierunkowych na kierunkach studiów, w ramach których realizowano specjalność nauczycielską (zmniejszenie wynosiło: na studiach stacjonarnych pierwszego stopnia w zakresie filologii polskiej: 550 godzin; na niestacjonarnych pierwszego stopnia: 430 godzin).²³ Ponadto „na niestacjonarnych jednolitych studiach magisterskich na kierunku filologia polska w specjalizacji nauczycielskiej absolwentom w roku akademickim 2009/2010 zaniżono o 12 godzin zajęcia z zakresu dydaktyki przedmiotowej w grupie przedmiotów kształcenia nauczycielskiego (realizując je w wymiarze 108 godzin, zamiast co najmniej 120 godzin, co było niezgodne z wymaganiami określonymi w cz. IV lit. b pkt 3 załącznika do ww. rozporządzenia)”.²⁴ W jednej uczelni nie zapewniono w wymaganym zakresie praktyk pedagogicznych, w trzech szkołach natomiast nie zorganizowano nadzoru nad ich przebiegiem.

Z badań ankietowych przeprowadzonych przez Najwyższą Izbę Kontroli wśród studentów ostatniego roku studiów specjalizacji nauczycielskiej wynika, iż przedmioty kształcenia (kierunkowego i nauczycielskiego) dały im właściwe przygotowanie teoretyczne do prowadzenia zajęć edukacyjnych w szkole w wybranej specjalności nauczycielskiej (83 %), kształcenie psychologiczno-pedagogiczne zapewnia częściowe przygotowanie teoretyczne do rozwiązywania problemów wychowawczych w pracy z uczniami (44 % odpowiedzi twierdzących, 43 % odpowiedzi przeczących), praktyki pedagogiczne dają właściwe przygotowanie do podjęcia obowiązków nauczyciela (87%).

W opinii studentów przygotowanie do zawodu nauczyciela byłoby bardziej rzetelne, gdyby zwiększono liczbę godzin zajęć praktycznych i praktyk pedagogicznych (przy zmniejszeniu zajęć teoretycznych) celem pełniejszego przygotowania do pracy w szkole (596 wskazań), rozszerzono wymiar kształcenia pedagogiczno-psychologicznego, w tym zwiększono liczbę godzin praktycznych (warsztatowych) przygotowujących do pracy wychowawczej w szkole, m.in. z ukierunkowaniem na nawiązywanie kontaktów, reagowanie na sytuacje trudne oraz rozwiązywanie konfliktów (179 wskazań), zwiększono liczbę godzin zajęć kierunkowych z emisji głosu i metodyki przedmiotu (45 wskazań).²⁵ Warto podkreślić, iż studenci mają świadomość, jak ważną rolę w ich pracy zawodowej będzie miało przygotowanie zdobyte w trakcie studiów. Oczekiwania przyszłych nauczycieli są zbieżne z postulatami kadry akademickiej: należy stale doskonalić system kształcenia kadry oświaty.

22 Ibidem.
23 Ibidem.
24 Ibidem.
25 Ibidem.

Uczelnie a kształcenie nauczycieli języka polskiego

Wyniki kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli, a także wielość problemów związanych z kształceniem nauczycieli, stały się dla mnie podstawą do analizy programów nauczania dla kierunku filologia polska w zakresie specjalności nauczycielskiej, pod względem liczby godzin zajęć przewidzianych na przygotowanie zawodowe. Skoncentrowałem się na siatkach godzin obowiązujących studentów uczelni państwowych, przyjętych na pierwszy rok studiów stacjonarnych pierwszego i drugiego stopnia w roku akademickim 2012/2013.

Uprawnienia do prowadzenia studiów pierwszego i drugiego stopnia w zakresie filologii polskiej i specjalności nauczycielskiej mają trzydzieści cztery szkoły wyższe, wpisane do rejestru uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Wyróżnia się wśród nich: uniwersytety (stanowią 52,94 % szkół wyższych posiadających uprawnienia do prowadzenia studiów w zakresie filologii polskiej -specjalność nauczycielska): Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Zielonogórski;²⁶ uczelnie pedagogiczne (stanowią 11,76 % szkół wyższych posiadających uprawnienia do prowadzenia studiów w zakresie filologii polskiej -specjalność nauczycielska): Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Akademia Pomorska w Słupsku, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach;²⁷ państwowe wyższe szkoły zawodowe (stanowią 35,29 % szkół wyższych posiadających uprawnienia do prowadzenia studiów w zakresie filologii polskiej -specjalność nauczycielska): w Jeleniej Górze, w Chełmie, w Ciechanowie, w Elblągu, w Gorzowie Wielkopolskim, w Krośnie, w Nowym Targu, w Przemyśle, w Tarnowie, w Wałbrzychu, w Zamościu.²⁸

26 Dane pochodzą z witryny internetowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: <http://www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/system-szkolnictwa-wyzszego/uczelnie/uczelnie-publiczne/wykaz-uczelnipublicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego/publiczne-uczelnie-akademickie/>, [dostęp: 29.10.2015].
27 Ibidem.

28 Dane pochodzą z witryny internetowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: <http://www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/system-szkolnictwa-wyzszego/uczelnie/uczelnie-publiczne/wykaz-uczelnipublicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego/panstwowe-wyzsze-szkoly-zawodowe/>, [do-

Dokonałem analizy programów nauczania dziewięciu szkół wyższych (26,47% spośród uczelni wymienionych powyżej). Wśród nich znajduje się:

- osiem uniwersytetów, co stanowi 44,44 % spośród uniwersytetów wymienionych powyżej, a 88,88 % szkół wyższych, których programy zostały poddane analizie;
- jedna uczelnia pedagogiczna, co stanowi 25 % spośród uczelni tego typu wymienionych powyżej, a 11,11 % szkół wyższych, których programy zostały poddane analizie.

Kandydat do zawodu nauczycielskiego uzyskuje uprawnienia do pracy w szkole ponadgimnazjalnej z chwilą ukończenia studiów drugiego stopnia. Ze względu na ograniczenia redakcyjne, nie będę przedstawiał zawartości siatek godzin poszczególnych uczelni, a ograniczę się jedynie do wniosku płynącego z ich szczegółowej analizy: programy kształcenia obowiązujące w poszczególnych uczelniach różnią się nie tylko pod względem liczby godzin przeznaczonych na realizację zajęć ogólnouniwersyteckich czy kierunkowych, ale również w kwestii wymiaru godzin przewidzianych na kształcenie nauczycieli w ramach świadomie wybranej specjalności. Na zajęcia podstawowe, ogólnouniwersyteckie czy kierunkowe realizowane podczas studiów pierwszego i drugiego stopnia, uczelnie przeznaczają od 1710 (Uniwersytet Łódzki) do 2865 godzin (Uniwersytet Jagielloński). Stanowią one 73,84 % zajęć programowych, w których uczestniczą przyszli nauczyciele języka polskiego. Przedmioty w zakresie specjalności odbywają się na pozostałych 26,16 % godzinach, z czego 28,35% przeznaczają się na szkolenie praktyczne. Wykłady, ćwiczenia i inne formy lekcji, podczas których przekazywana jest studentom wiedza specjalistyczna, stanowią 20,24% godzin. Występują rozbieżności w zakresie liczby godzin zajęć realizowanych w ramach specjalności: od 450 (Uniwersytet Łódzki) do 765 (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie), a także tych przeznaczonych na kształcenie praktyczne: od 180 (Uniwersytet Śląski) do 270 (Uniwersytet Gdański; Uniwersytet Łódzki). W programach specjalności nauczycielskiej, w opinii władz uczelni, zostały ujęte zajęcia, dzięki którym absolwenci bez problemu sprostają wymaganiom współczesnego szkolnictwa. Uczelnie mają możliwość ustanawiania przedmiotów związanych z poszczególnymi modułami, zapewniając minimalną liczbę godzin. W konsekwencji studenci polskich uczelni w ramach tej samej specjalności realizują różne przedmioty, często w innym wymiarze godzin. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż adeptów zawodu nauczycielskiego nie zaznajamia się z przepisami prawa oświatowego (jedynie wybrane uczelnie koncentrują się na pragmatyce zawodowej). Nie stwarzają się studentom warunków, dzięki którym mogliby poznać ry-

nek edukacyjny i zasady nim rządzące, a tym samym nie uczy, na czym polega konkurencyjność i profesjonalizm nauczyciela. Praktyki mają na celu jedynie sprawdzenie, na ile student potrafi wykorzystać wiedzę z zakresu metodyki i dydaktyki. Jego kontakt ze szkołą ogranicza się, niestety, tylko do przeprowadzenia lekcji, omówienia jej z opiekunem, przygotowania dokumentów, których oczekuje od niego uczelnia. Poznaje zaledwie fragment szkolnej rzeczywistości, można stwierdzić- nienaturalny fragment, gdyż terminuje często u jednego nauczyciela, naucza w dwóch lub trzech oddziałach, w szkole spędza niewiele czasu, a zajęcia prowadzi wciąż w tej samej sali lekcyjnej. Nie ma możliwości zapoznania się z pracą pedagoga, psychologa, bibliotekarza, nauczyciela świetlicy czy pracowników administracji (co z punktu widzenia rozbudowanej dokumentacji wydaje się dziś bardzo istotne). W końcu, nie uczestniczy w życiu rady pedagogicznej, nie ma również okazji, by przyjrzeć się postawom rodziców, zachowaniu dzieci czy młodzieży w różnych sytuacjach.

Metodycy nauczania języka polskiego i pedeutolodzy biją na alarm!

Najsukuteczniej uczy się rozumienia szkoły, poznając jej różne aspekty i obcując z ludźmi, którzy są z nią bezpośrednio związani. Jest to możliwe tylko wówczas, gdy przez dłuższy czas współtworzy się szkolną społeczność. Na potrzebę refleksyjnych doświadczeń praktycznych zwraca uwagę Marta Sobocińska. Nie kwestionuje pierwszeństwa i znaczenia wiedzy przedmiotowej, ale sądzi, że więcej uwagi trzeba poświęcić wiedzy praktycznej, tej, którą zdobywa się poprzez obserwowanie, doświadczenie, analizowanie i refleksje. Praktyka bowiem pomoże studentom w uporządkowaniu systemu pojęć oraz sformułowaniu własnych zasad postępowania i uczenia innych. Dlatego też na refleksyjne doświadczenia praktyczne powinno znaleźć się miejsce w programach nauczania przyszłych nauczycieli.²⁹ Początkujący nauczyciel przegrywa konfrontację z prawdziwą szkołą. Karierę zawodową rozpoczyna z poczuciem bezradności. Pierwsze doświadczenia utwierdzają go w przekonaniu, że wiedza, którą nabył podczas studiów, tylko w niewielkim stopniu pomoże w rozwiązywaniu zawodowych problemów. Przygotowanie zawodowe nauczycieli, jak wiadomo, jest jednym z obszarów zainteresowań badawczych pedeutologów. Kwestię tę podjęła m. in. Dorota Gołębiak. Zwróciła uwagę, że program profesjonalnego przygotowania ma zatowimizowany charakter i, co istotne, realizowany jest w ramach oddzielnych przedmiotów: pedagogiki, psychologii czy metodyki. Prowadzący zajęcia często nie współpracują ze sobą przy tworzeniu programów oraz przy ich realizacji. Specjaliści

²⁹ Por. M. Sobocińska, *Tak samo, a jednak inaczej. Kilka uwag o kształceniu nauczycieli dla potrzeb reformy szkolnictwa*, [w:] *O nowe podejście w kształceniu nauczycieli języka polskiego*, Warszawa 1999, s. 12.

podejmują pracę na kierunkach nauczycielskich dla wypełnienia dydaktycznego pensum. Zauważyła również zróżnicowanie pod względem praktyk na poszczególnych kierunkach studiów dotyczące aspektu merytorycznego, a także form ich realizacji i czasu trwania. W opinii Doroty Gołębiak szkoły wyższe nie wykazują zainteresowania kształceniem nauczycieli w trybie stacjonarnym. Zaobserwowała stałe zmniejszanie liczby godzin przeznaczonych na kształcenie pedagogiczne (odzwierciedlają to również wnioski z dokonanej przeze mnie analizy programów nauczania), które traktowane są jako fakultatywne, sytuowanie ich na obrzeżach nieobowiązkowego programu czy tworzenie licznych grup wykładowych. Przyczyn takiego stanu dopatruje się zły kondycji finansowej oraz zasadach finansowania działalności dydaktycznej, nie uwzględniających kosztów przygotowania pedagogicznego i praktyk szkolnych, w niskim prestiżu dydaktyki szczegółowej w środowisku akademickim.³⁰ Na tę ostatnią przyczynę wskazywał również Stanisław Bortnowski. Koncentruje się już jednak tylko na kształceniu nauczycieli języka polskiego. Dowodzi, iż obojętność na sprawy techniki uczenia wpływa znacząco na dobór specjalistów pracujących w zakładach metodyki. Nie twierdzi, że nie ma wśród nich entuzjastów szkoły, byłych długoletnich nauczycieli. Bortnowskiego niepokoiło, że w gronie metodyków znajdują się osoby, które nigdy w szkole nie uczyły. Twierdzi, iż wolne miejsca zajmują kandydaci - miłośnicy teorii literatury czy socjolingwistyki, którzy nie znaleźli dla siebie lepszego miejsca. Zakłady metodyki nazywa wręcz przechowalniami. Podkreśla, że ludzie, którzy nigdy nie uczyli w szkole, uczą, jak nauczać języka polskiego, natomiast ci, którzy powinni to czynić, piszą prace doktorskie czy ha-

bilitacyjne z obcych im obszarów. Metodyki nie wspierają sami studenci, podejmujący studia na polonistyce, nie zaś na specjalności nauczycielskiej.³¹ Pomimo, iż Bortnowski spostrzeżeniami podzielił się w 1988 roku, nie straciły na swojej aktualności i chociaż „proces reformy szkolnictwa w Polsce ma już konkretne kształty i nabiera rozpędu”³², przygotowanie zawodowe nauczycieli, a i sam stosunek studentów do wybranej specjalności, nie zmienia się. Władze wydziałów czy instytutów filologii polskiej powinny czynić starania, aby przedmioty realizowane w ramach specjalności nauczycielskiej były traktowane jako zajęcia równoprawne, równe tym, z zakresu literaturoznawstwa czy językoznawstwa, mając na uwadze, że to od przygotowania zawodowego zależy, jak absolwent będzie nauczał w przyszłości języka polskiego swoich uczniów. Jeśli nie sprostą zadaniom, nie zarazi swoich wychowanków pasją polonistyczną, absolwenci szkół ponadgimnazjalnych nie będą podejmowali studiów w zakresie filologii polskiej, gdyż uznają ten kierunek za mało atrakcyjny. Przełoży się to na niski nabór, a jego skutki odczują nie tylko metodycy czy dydaktycy, ale również specjaliści od historii czy teorii literatury, którym z powodu zbyt małej liczby studentów zostaną ograniczone godziny zajęć. Na rzetelnym wykształceniu przyszłych nauczycieli powinno więc zależeć wszystkim pracownikom wydziału czy instytutu, choćby ze względu na czynniki ekonomiczne.

Zakończenie

Krystyna Szumilas, była Minister Edukacji Narodowej, podpisała jakiś czas temu *Rozporządzenie w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*, przedłożone przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, jak można sądzić, z myślą, że kształcenie nauczycieli będzie polegało przede wszystkim na nabywaniu praktycznych umiejętności niezbędnych do wykonywania zawodu nauczyciela, zaś wiedza teoretyczna umożliwi zdobywanie tych umiejętności i zapewni naukową syntezę zdobytych doświadczeń. Dzięki nowym zapisom powinna zwiększyć się rola kształcenia praktycznego, zwłaszcza w obszarach dotyczących kompetencji opiekuńczych, wychowawczych oraz diagnozowania indywidualnych potrzeb ucznia.³³

O autorze:

GRZEGORZ ĆWIERTNIEWICZ

Doktor nauk humanistycznych; polonista; wykładowca Wyższej Szkoły Nauk Społecznych PEDAGOGIUM w Warszawie; biograf Krystyny Sienkiewicz; autor biografii „Krystyna Sienkiewicz. Różowe zjawisko” (2015); jego działalność naukowa koncentruje się wokół problemów z zakresu zarządzania oświatą i teatrologii; publikuje m. in. w „Polonistyce”, „Teatrze”, „Dyrektorze Szkoły”, „Kwartalniku Edukacyjnym”, „Edukacji i Dialogu”; współpracuje w charakterze publicysty teatralnego z Nową Siłą Krytyczną Instytutu Teatralnego im. Z. Raszewskiego w Warszawie (www.e-teatr.pl), wortalu teatralnym „Teatr dla Was”, „Dziennikiem Teatralnym”, a także ogólnopolskim serwisem społecznym „natemat.pl” Tomasza Lisa.

30 Por. D. Gołębiak, *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza- Biegłość- Refleksyjność*, Toruń-Poznań 1998, s. 36-37.

31 Por. S. Bortnowski, *Spór z polonistyką szkolną*, Warszawa 1988, s. 231-232.

32 M. Sobocińska, *op. cit.*, s. 11.

33 Uzasadnienie wprowadzenia zmian w rozporządzeniu oraz omówienie założeń dokumentu, dostępne jest na stronie internetowej Ministerstwa Edukacji Narodowej pod adresem: http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2703%3A%20rozporzadzenie-w-sprawie-standardow-ksztalcenia-przygotowujcego-do-wykonywania-zawodu-nauczyciela-podpisane&catid=125%3A%20ksztalce-nie-i-kadra-aktualnosc&Itemid=76, [dostęp: 29.10.2015].